МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ

ШАПТАЛА Євген Юрійович - кандидат юридичних наук

УДК 342.9
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2020.1.38

Зроблено висновок про те, що мета та завдання протидії корупції у судовій системі обумовлені зв'язком судової та антикорупційної реформ. В основі мети судової реформи лежить забезпечення відправлення правосуддя згідно законодавчо-визначених засад, які орієнтуються на захист визнаних більшістю країн цивілізованого світу загальнолюдських цінностей. Перешкодою цьому є корупція як особливо небезпечний прояв злочинності. Антикорупційна реформа призначена для забезпечення відчутного зниження корупції в усіх сферах. Відмічено, що окрім завдань протидії злочинності, що охоплюють всі її прояви, до специфічних, властивій судовій системі входять й ті, що пов'язані з формуванням незалежності суддів, насамперед від політичного впливу, як однієї з вагомих напрямків протидії корупції в цій сфері.

Аргументовано, що завдання визначають основні напрямки досягнення означеної мети протидії корупції в судовій системі, зокрема ними є: нейтралізація корупційних ризиків у судочинстві; забезпечення реальної незалежності суддів насамперед від посадових осіб, інших органів влади; формування загальної несприятливого ставлення до корупційних проявів в самій судовій системі; запровадження чіткого розуміння всіма учасниками судового процесу невідворотності негативних наслідків корупційного діяння; підвищення рівня прозорості судової діяльності, збільшення ролі громадськості у забезпеченні дотримання суддями вимог антикорупційного законодавства та суддівської етики.

Ключові слова: протидія, корупція, судова система, судді, працівники суду, мета, завдання.

Постановка проблеми

Корупція в судовій системі України є багатовимірною проблемою, яка зачіпає як державні інституції, так і суспільство загалом. Вона полягає у використанні суддями та працівниками судової влади свого становища в особистих інтересах або на користь третіх осіб, що призводить до ухвалення упереджених, несправедливих і неправосудних рішень. Така ситуація підриває основи верховенства права, оскільки громадяни не можуть бути впевненими в об'єктивності суду й захищеності своїх прав. Внаслідок цього зростає рівень правового нігілізму, коли люди починають сприймати закони як формальність, а справедливість — як «товар», доступний лише тим, хто має фінансові чи політичні ресурси. З огляду на зазначене вище, важливим завданням українського законодавця є протидія корупції в судовій системі. При цьому варто зауважити, що протидія корупції у цій сфері не є явищем хаотичним, а відтак вона має чітко визначену мету та завдання реалізації.

Стан дослідження

Окремі проблемні питання, пов'язані із вчинення корупційних правопорушень у судовій системі України, в своїх наукових працях розглядали: В.А. Бортник, О.В. Буряк, О.В. Зайчук, А.Т. Комзюк, В.М. Кравчук,

Д.В. Лісний, В.В. Мельник, О.М. Музичук, О.Ю. Сафонова, О.М. Скрябін, В.О. Шамрай та багато інших. Втім, незважаючи на значні теоретичні здобутки, в науковій літературі фактично невизначеною є мета та завдання протидії корупції у судовій системі.

Мета та завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб встановити мету та завдання протидії корупції у судовій системі. Завданнями, які необхідно вирішити на шляху до досягнення вказаної вище мети є наступні: здійснити аналіз наукових поглядів вчених, які займались проблематикою протидії корупції в судовій системі; розкрити положення норм чинного законодавства, яке регулює дану протидію; розкрити коло завдань, які вирішує протидія корупції у судовій системі.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній вперше комплексно опрацьовано теоретичний підхід щодо визначення мети та завдань протидії корупції у судовій системі.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження відзначимо, що мета та завдання є ключовими елементами провадження будь-якої управлінської діяльності. Визначення їх змісту сприяє розумінню напрямків відповідної діяльності суб'єктів, що їх реалізують, обсягу та меж їх повноважень. Слід наголосити, що законодавство безпосередньо не окреслює означені елементи в механізмі протидії корупції у судовій системі. Очевидним є те, що протидія корупції є частиною як антикорупційної, так і судової реформи. На думку більшості суддів, ключовими завданнями судової реформи має бути подолання впливу інших гілок влади на судову систему (73%), а також подолання складності судового процесу для сторін (47%). Серед інших проблем, які має вирішити судова реформа, судді також називали багатоланковість судової системи (25%), вплив служби безпеки на суддів (20%), корупцію в судах (14%) [1]. Функціонування судів на засадах верховенства права, законності та неупередженості неможливо без вирішення зазначених проблем. Найістотнішою з яких за думкою суддів є забезпечення незалежності судової системи як фактор усунення корупційних ризиків.

Як справедливо підкреслює В.П. Гузар, національне законодавство гарантує повагу до незалежності суддів, ним же передбачено заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом. На жаль, тривалий час вплив на суди для досягнення, як правило, суб'єктивних рішень здійснюють організовані групи людей. Стали непоодинокими і випадки, коли на суддів, користуючись своїм службовим становищем, здійснюють психологічний тиск окремі керівники правоохоронних органів та керманичі органів місцевого самоврядування [2, с.52].

Слід погодитися з тим, що першочергове значення при проведенні судової реформи мають фактична наявність судових незалежності та неупередженості, їхня захищеність законом, а також відновлення та підтримання громадської довіри до судової влади, якщо така довіра була втрачена. Тому важливо підтримувати культуру поваги до незалежності та неупередженості судової влади в суспільстві загалом та органами виконавчої і законодавчої гілок влади зокрема. Захист і посилення судової влади в її взаємовідносинах з виконавчою та законодавчою гілками влади має відбуватися шляхом вжиття заходів з метою: забезпечення незалежної та ефективної роботи судових рад, якщо вони існують; деполітизація процесу обрання чи призначення суддів; обмеження надмірного втручання виконавчої влади або парламенту щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності або звільнення з посади; забезпечення того, що повсякденне управління судами здійснюється в ефективний і обґрунтований спосіб на основі правових норм і без неналежного втручання з боку виконавчої та законодавчої гілок влади [3, с. 9-10]. Перераховані кроки досягнення незалежності суду є частиною рекомендацій ради Європи та потребують сприйнят-

тя Україною як потенційним кандидатом на членство в ЄС.

Мова йде про необхідність демократизації системи правосуддя, що полягає у: не допущенні незаконного протекціонізму під час призначення конкретних кандидатів на посаду судді. У такому разі просунення певними політичними силами подібних кандидатів може згодом бути використано для прийняття цими суддями неправомірних рішень, що ураховуватимуть і захищатимуть інтереси представників подібних політичних сил [4, с. 106]. Означена необхідність розкриває особливості мети протидії корупції саме у судовій системі. Тож найбільш загальною метою такої протидіє є створення необхідних умов для виконання покладених на суд завдань, якими відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» є здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечення кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [5].

Відносно ж мети та завдань суто антикорупційної реформи в літературі та серед практичних працівників немає єдиної думки. Так, В.Т. Пунь зазначає, що, як свідчить історія, корупцію перемогти неможливо. Крім цього, більшість науковців сходяться в тому, що абсолютно знищити корупцію неможливо, оскільки вона існує поряд із державою та відповідним державним апаратом, що дає можливості окремим особам розпоряджатися державними ресурсами, використовувати державно-владні повноваження з корисливими мотивами [6, с. 197-198]. Отже, науковець наголошує на тому, що корупція – це нездоланне явище, оскільки воно є властивістю, що притаманне державному апарату в цілому. Однак метою протидії корупції є істотне зменшення масштабів цього негативного явища, подолання його руйнівного впливу на суспільство, звуження сфер її розповсюдження.

Характеризуючи загальний стан протидії злочинності, частиною якої є й корупція, В.П. Гузар відмічає, що психологія цього негативного явища характеризується: корисливістю, паразитизмом і нестатком. Її економічним підґрунтям стали: помилки в стратегії і практиці економічних реформ та в приватизації, у банківській системі й акціонуванні, у виробничо-сировинній сфері, у споживчій сфері, у податковій системі; безконтрольність влади у сфері народного господарства та великі періоди часу між скоєними злочинами у цій сфері та кримінальним покаранням. Наявний значний масив латентної злочинності, яка вже стала безкарною. В Україні формується олігархічна модель економіки. Все це призводить до збільшення криміногенного потенціалу суспільства і зростання масштабів злочинності. Відбувається девальвація моралі, заснованої на загальнолюдських цінностях. Разюча відмінність між проголошеними владою деклараціями та повсякденною реальністю кризового суспільства породила зневіру та підозри суспільства до неї [2, с. 52]. Отже, для протидії як злочинності в цілому, так і корупції у судовій системі, необхідним є чітке розуміння її руйнівних, негативних наслідків як найвищим керівництвом держави, посадовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, так і безпосередньо громадянами.

Як справедливо наголошує С.А. Задорожний, протидію корупції необхідно розглядати крізь призму двох аспектів: 1. подолання корупційних проявів та причин, що їх породжують; 2. боротьба влади з передумовами і наслідками корупційних діянь та створення умов для «антикорупційної культури» населення [7]. Отже, ключовим у протидії корупції варто вважати її недопущення, яке базується на визначенні причин та умов її скоєння та відповідного адміністративного, інформаційного та іншого впливу на них. М.Ю. Бездольний пропонує мету державно-правового механізму протидії корупції визначити як нормативне закріплення та систематичне вдосконалення правових та організаційних засад, які забезпечували би уповільнення темпів її зростання, виявлення та припинення її проявів, поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, що постраждали внаслідок корупційних діянь, усунення їх наслідків [8, с. 39]. Отже, автор акцентує увагу на тому,

що метою протидії корупції є, в першу чергу, нормативно-правове вдосконалення засад реалізації заходів із зменшення цього негативного явища.

Протидія корупції у судовій системі, як складової злочинності взагалі, реалізує основні завдання її протидії в загальнокримінологічному їх розумінні. До таких завдань О.М. Бандурка та О.М. Литвинов відносять: утримання злочинності на визначеному рівні; усунення, нейтралізація та мінімізація дії детермінант злочинності; протидія найнебезпечнішим способам задоволення потреб та інтересів, які унеможливлюють задоволення потреб та інтересів інших осіб; захист прав і свобод громадян від злочинних посягань; сприяння зміцненню у суспільстві атмосфери стабільності та злагодженості; контроль за існуючим злочинним середовищем з метою обмеження його впливу; обмеження дії негативних явищ та процесів, пов'язаних зі злочинністю; створення необхідних організаційних умов для існування дієвого взаємозв'язку між загальною організацією боротьби зі злочинністю та правоохоронною діяльністю; мобілізація усіх позитивних сил суспільства на боротьбу зі злочинами, сприяння формуванню у суспільстві атмосфери нетерпимості до злочинної поведінки тощо [9, с. 444]. Перелічені завдання є базовими для всіх видів злочинності.

Спираючись на основні завдання протидії злочинності, В.Т. Пуня серед специфічних завдань протидії корупції виділяє наступні: виявлення причин корупції та нейтралізація їх дії; зменшення рівня корупції серед працівників; профілактика корупційних правопорушень; формування у громадян почуття нетерпимості до корупції: вироблення ефективної антикорупційної політики; виявлення корупційних ризиків та їх нейтралізація; усунення недоліків законодавства, що сприяють поширенню корупції; виявлення недоліків діяльності правоохоронних органів із протидії корупції; ефективне використання антикорупційного досвіду іноземних держав у протидії корупції; виявлення та припинення корупційних правопорушень та притягнення винних до відповідальності [6, с. 197-198].

На думку М.Ю. Бездольного, основними завданнями протидії корупції мають бути такі: з'ясування соціальної і правової сутності корупції; з'ясування основних соціальних передумов, загальних причин та умов корупції, причин та умов конкретних корупційних діянь; формування державної антикорупційної політики, а на її підставі визначення стратегії і тактики протидії корупції; визначення суб'єктів протидії корупції, їх компетенції; розробка та практична реалізація програм протидії корупції, які б включали відповідні соціально-економічні, політичні, правові, організаційно-управлінські, ідеологічні, правоохоронні та інші заходи; формування системи антикорупційного законодавства, у тому числі вдосконалення законодавства про відповідальність за корупційні правопорушення; використання позитивного досвіду антикорупційної діяльності інших країн і міжнародної спільноти в цілому, розширення співробітництва з іншими країнами та міжнародними організаціями у сфері протидії корупції; створення атмосфери суспільної нетерпимості до корупції; визначення системи органів протидії корупції, оптимізація їх структури та визначення форм взаємодії та координації між ними; забезпечення гарантій прав громадян і юридичних осіб під час здійснення заходів із протидії корупції; підвищення міри відповідальності за вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією [8, с. 40]. Отже, науковець охоплює доволі широкий спектр напрямків відповідної діяльності: виокремлення причин скоєння корупційних діянь в тій чи іншій сфері, розробка програмних документів, визначення суб'єктів їх реалізації, різнохарактерні заходи, які мають бути запроваджені, у тому числі в частині внесення необхідних змін до законодавства, аналіз та запровадження міжнародних досягнень щодо протидії корупції, загально-інформаційна пропаганда негативного відношення до корупції в суспільстві, захист прав суб'єктів, що є викривачами чи постраждалими внаслідок корупційних діянь. Означена мета та завдання є загальними для всіх напрямків протидії корупції.

Висновки

Таким чином, на основі викладеного, слід зробити висновок про те, що мета та завдання протидії корупції у судовій системі обумовлені зв'язком судової та антикорупційної реформ. В основі мети судової реформи лежить забезпечення відправлення правосуддя згідно законодавчо-визначених засад, які орієнтуються на захист визнаних більшістю країн цивілізованого світу загальнолюдських цінностей. Перешкодою цьому є корупція як особливо небезпечний прояв злочинності. Антикорупційна реформа призначена для забезпечення відчутного зниження корупції в усіх сферах. Окрім завдань протидії злочинності, що охоплюють всі її прояви, до специфічних ознак, властивих судовій системі входять й ті, що пов'язані з формуванням незалежності суддів, насамперед від політичного впливу, як однієї з вагомих напрямків протидії корупції в цій сфері.

З огляду на зазначене вище, загальною метою протидії корупції у судовій системі є забезпечення відправлення правосуддя на засадах верховенства права, гарантування прав та свобод людини, неупередженості та законності, як основи формування довіри суспільства до судової гілки влади. Спеціальною метою є істотне зменшення корупційних проявів у судовій системі, доведення цього явища до істотно низьких показників, формування суспільного ставлення до нього як до ганебного виключення в системі правосуддя, яке не підриває довіру до судової влади в цілому. Завдання визначають основні напрямки досягнення означеної мети, ними є: нейтралізація корупційних ризиків у судочинстві; забезпечення реальної незалежності суддів насамперед від посадових осіб, інших органів влади; формування загальної несприятливого ставлення до корупційних проявів в самій судовій системі; запровадження чіткого розуміння всіма учасниками судового процесу невідворотності негативних наслідків корупційного діяння; підвищення рівня прозорості судової діяльності, збільшення ролі громадськості у забезпеченні дотримання суддями вимог антикорупційного законодавства та суддівської етики.

Література

1. Сучасний етап судової реформи: передумови, ключові події і виклики. Центр політико-правових реформ. URL: https://pravo.org.ua/suchasnyj-etap-sudovoyi-reformy-peredumovy-klyuchovi-podiyi-i-vyklyky/
2. Гузир В.П. Загальна характеристика стану протидії злочинності. Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 жовтня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України. 2016. С. 51-53
3. План дій ради Європи щодо посилення незалежності та неупередженості судової влади. Рада Європи. 2016. 34 с.
4. Колодяжний М. Г. Корупція у судовій системі України: стратегії запобігання. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції. Харків. 2017. С. 106-107
5. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text
6. Пунь В.Т. Поняття та зміст протидії корупції в митних органах у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Юридичний науковий електронний журнал. № 1. 2015. С. 197-200. URL: http://lsej.org.ua/2_2015/54.pdf
7. Задорожний С.А. Протидія корупції як першочергове завдання місцевої влади. Державне управління: удосконалення та розвиток. № 5. 2014. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=723
8. Бездольний М. Ю. Державно-правовий механізм протидії корупції. Форум права. № 2. 2009. С. 38–43. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/80382f27-6f84-4c95-8daa-8cdf90b1e15e/content
9. Бандурка О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності : монографія / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. Х. : Золота миля, 2012. 318 с.

SUMMARY

It is concluded that the goal and objectives of combating corruption in the judicial system are determined by the connection between judicial and anti-corruption reforms. The goal of judicial reform is to ensure the administration of justice in accordance with legislatively defined principles, which are oriented towards the protection of universal human values recognized by most countries of the civilized world. An obstacle to this is corruption as a particularly dangerous manifestation of crime. Anti-corruption reform is designed to ensure a significant reduction in corruption in all areas. It is noted that in addition to the tasks of combating crime, which cover all its manifestations, the specific ones inherent in the judicial system also include those related to the formation of the independence of judges, primarily from political influence, as one of the important directions of combating corruption in this area.

It is argued that the tasks determine the main directions of achieving the stated goal of combating corruption in the judicial system, in particular: neutralization of corruption risks in judicial proceedings; ensuring real independence of judges, primarily from officials and other authorities; forming a general unfavorable attitude towards corruption in the judicial system itself; introducing a clear understanding by all participants in the judicial process of the inevitability of the negative consequences of a corrupt act; increasing the level of transparency of judicial activity, increasing the role of the public in ensuring that judges comply with the requirements of anti-corruption legislation and judicial ethics.

Keywords: counteraction, corruption, judicial system, judges, court employees, goal, tasks